

KÕPU RAHVARÕIVAD

Tiina Jürgen, Viljandi Muuseumi etnograafiakogu kuraator

Kõpu kihelkond oli Viljandimaa üks läänepoolsemaid kihelkondi, piirnedes põhjas Suure-Jaani, idas Viljandi ja Paistu ning lõunas Halliste kihelkonnaga. Läänepiir oli Kõpul ühine Pärnumaa Tori ja Saarde kihelkonnaga. *Viljandi ümbrus on paradiislik ilus*, sõnas Juhan Liiv 27. juulil 1883. Tuntud kodu-uuriija Johannes Kokk aga kirjutas: *Minnes Sakala kõrgustikult Pärnumaa madalikule, Kõpu maile, köidab vaatepiiri põlislaante suur rohkus. Siinset vahelduva reljeefiga ala, tema viljakandvaid põlde ja kaunist loodust on ülistanud juba aastasadade hämaruses Läti Hendrik, kes peale sõjasõnumite registreerimise pani kirja järgmised sõnad: See on viljarikas ja väga ilus maa* (ERM KV 533: 5).

Kõput mainitakse ürikutes juba 1470. aastal, mil tunti Kõpu teed (*Koppesche Weg*) ja ju siis Kõput ennastki. Riigimõis ehk *folwark* asutati Kõppu 1590. aastal (ERM EA 181: 520). Kui kaua poolakate asutatud Kepa mõis eksisteeris, pole teada. Poola-Rootsi sõja alguseks seda tõenäoliselt enam polnud. Mõne arvamuse järgi oli kunagine Kõpu mõis olemas juba 1487. aastal ja kandis algul Mõisaküla (Moiseküll) nime. See asetsenud kusagil tänapäeva Kõpu–Mõisaküla piires (ERM KV 533: 25).

Kõpu kuulus sajandeid Viljandi kihelkonna koosseisu, olles lühikest aega 17. sajandi lõpust 1730. aastani liidetud Saardega. Kiriklikuks keskuseks kujunes Kõpu 17. sajandil, kui 1677. aastal ehitati siia abikirikuna esimene puukirik. Eri aegadel on hilisema Kõpu kihelkonna piirides olnud Kõpu, Väike-Kõpu, Suure-Kõpu ja Puiatu vald. Suure-Kõpu valla külge kuulus ka Metsküla.

Kõpu valda iseloomustas suur metsa ja rohumaa rohkus. Valla maad olid looduslikest teguritest ehk jõgedest, soodest ja metsadest tingituna üsna laiali pillutatud ja liigestatud. Kohanimed ei ole siin palju muutunud, kaugelest aegadest teatakse nimesid Seruküla, Tõramaa, Puha, Supsi jt.

Väike-Kõpu kohta on teada, et juba 1811. aasta revisjoni ajal oli see eraldi vald, kus asus 8–10 talu. Osa talusid kuulus kord Suure-, kord jälle Väike-Kõpule (samam: 101).

Väike vald Puiatu kuulus küll Kõpu kihelkonda, kuid oli iseseisev piirkond. „Sakalamaa elus“ kirjutati: *Puiatu kuulub küll Kõpu kihelkonda, kujundab aga siiski majanduslikult-kultuuriliselt iseseisva*

piirkonna. Kuigi ta kiiluna löikab ära Metsküla Suure-Kõpu vallast ja teeb selle nagu iseseisvaks riigiks – Kõpu asumaaks, on Puiatu sidemed Kõpuga juba meie vaimse elu koidikul olnud lõdvad (Sakalamaa elu 1936, 31).

1800. aastal kinkis keiser Paul I enamiku Kõpu kroonumõisast Suure-Kõpu nime all eraisikule, aga väiksema osa jättis Väike-Kõpu nime all endiselt riigi valdusesse. Nii oli see 20. sajandi alguseni. Aleksander von Stryk, kes oli 1854. aastal testamendiga saanud Suure-Kõpu omanikuks, ostis 1865. aastal 28 716 rubla eest Sürgavere Wilhelm von Wahlilt ka Metsküla küla. 1871. aastal oli Suure-Kõpu suurus 16 18/20 adramaad (ERM KV 533: 96).

19. sajandi lõpul oli Kõpu kihelkonnas kolm omavalitsust: Puiatu, Suure-Kõpu ja Väike-Kõpu vald. Peagi liideti Puiatu ja Väike-Kõpu ühtseks Puiatu vallaks. Iseseisvaks kihelkonnaks sai Kõpu alles 1911. aastal, kui Viljandi kihelkonnast eraldati pikk läänepoolne sopp.

Etnograafiliselt kuulus Kõpu kihelkond koos Suure-Jaani, Kolga-Jaani, Pilstvere ja Põltsamaa kihelkonna ning Viljandi kihelkonna põhjavaldadega Põhja-Viljandimaa ehk Põhja-Sakala rühma.

Sama huvitav kui Kõpu kujunemise lugu Viljandi kihelkonna koosseisus, on ka Kõpu rahvarõivaste arengulugu. Alles 20. sajandi algul moodustatud Kõpu kihelkonnas ei mäletata olevat oma väljakujunenud rahvarõivast. Ühe arhiiviteate põhjal *valmistati rahvarõivaid naaberkihelkondade eeskujul. Enam kanti rahvarõivaid võib-olla väljastpoolt sisseärännanud inimeste poolt. Üksikutel juhtudel on rahvarõivast kantud veel 1919–1920* (ERM KV 90: 243). Herman Mooses kirjutab 1923. aastal Kõpus kogumisreisil olles oma päevaraamatusse: *Lõpuks pean tähendama, et Kõpu üks vaene nurk on wana wara poolest, kui neid kuskil oleks, et näha saaks midagi, selle pääle vaatamata, et ei anna, aga igalt poolt üteldakse, et ei ole. Teiseks pean tähendama, et seal juba varem on korjajad käinud* (ERM TAp 311: 7).

Eesti Rahva Muuseumi kogudes on Kõpu rahvarõivaid teiste Viljandimaa kihelkondadega võrreldes vähem, veidi üle saja üksikeseme. Ka korrespondentide küsimuslehtedele saadetud vastuseid leidub sealses arhiivis Kõpu kohta napilt. Viljandi Muuseumis on olukord veelgi kehvem: Kõput esindavad siin ainult üksikud rahvarõiva osad ja vanematüübilised ehted.

Naise ja neiu rõivas (TAHVEL I)

Kõpu naise ülikonda kuulusid 19. sajandi keskel peenest linasest riidest särk, pikitriibuline seelik, põll, vöö, tanu, õlakate, kampsun, noorematel kohati liistik, pikk-kuub, kasukas, sukad ja kindad ning jalanõudena pastlad või kingad. Kõpu neiu kandis samasuguseid rõivaid, kuid ilma põlle ja tanuta. Pähe pani ta pidulikul puhul pärja.

Särk (*särk, hame*) õmmeldi Kõpu kihelkonnas valgest peenemast linasest riidest pihaosa (*piht*) ja jämedakoelisest linasest või takusest riidest alaosa ehk jätkuga (*alane, jakk, jatk*). Särgi alumiseks servaks jäeti koeäär ja õmblus tehti kas ette keskele või ühele küljele. Küljel olev õmblus jäeti tavaliselt 6–8 cm ulatuses lahti.

Kõpus kanti 19. sajandil Põhja-Viljandimaale omast särgitüüpi, millele olid iseloomulikud lai mahapööratud krae, T-kujuline kaelaava, õlalapid (*õlarihmad*) ja pikad värvli külge kurrutatud varrukad. Õla otsa sätiti varrukale õlalapi laiuselt peened voldid või kurrutati, kaenla alla õmmeldi varruka laiendamiseks neljakandilised kaenlalapid. Õlalappidega särgid tehti õlaõmbluseta. Varrukad õmmeldi pihaosa külge sirgelõikeliselt täisnurga all. Liisa Hiion (sünd 1867) Kõpu vallas mäletas, et tema *lapsepõlves olnud Kõpu kihelkonnas naiste särk (hame) jätkatud, alumine ots oli takusest ja ülemine linasest riidest. Põhiliselt Kõpu naistesärk sarnanenud Heimtali särgile* (ERM EA 68: 324). Liisa Rosenberg (sünd 1880) Suure-Kõpu valla Halliste küla Venesauna talust teadis jutustada, et *paremad särgid olid hästi peenikesest valgest linasest riidest pihaga. Laiad kraed, raed, olid peal ema ja vanaema särkidel (vanaema sünd 1819, ema 1836). Kurgu alt kinnitamiseks oli kollakat värvi prees, rees. Nööpi ega nööpauku ei olnud. Laupäeval kui saunas käidi, pandi puhas särk selga, musta särgi eest võeti prees* (samas: 227).

Laija mahamurtud kraega särgid kaunistati enamasti rikkalikult. Krae otstes oli kitsas pilu, tihti samasugune nagu tanulgi. Särkide õlalappidel ja varrukavärvlitel ilutsesid valge linase niidiga püvisilmpistes tikitud kirjad. Rinnaesine lõhik palistati ühepoolse pilupalistusega. Särgi ilu ja pidulikkus olenesid kraest, õlalappidest ja värvlitest. Kraed nimetati rahvasuus ka *kaeluseks* ja *kaeltaguseks*. Vahel jäeti krae ka tikandita, otstes ilutsesid sellisel juhul tikkpiste rida või nööpaugupistes aasad. ERM-is on säilinud üks Kõpu naise käsitsiõmmeldud särk (ERM A 509: 4714), mille on valmistanud Maire Reiman Halliste küla

Paura talust. 1923. aastal nimetati selle särgi vanuseks 65 aastat. Särgi piht on õmmeldud ühest riidetükist, ölaõmblusi pole. Särgil on ees 34 cm pikkune lõhandik ja lõhandiku paremale küljele on õmmeldud 3,5 cm laiune kant. Kaelaava äär on kurrutatud ja õmmeldud kahekordsest riidest 2,3 cm laiuse tikandita püstkrae vahele. Särgi õlgadel on 10,5 cm laiused kaunistusteta õlalapid ja varruka õlaotstes lappvoldid. Varrukasuu on korrapäraustes kurdudes ja õmmeldud 5 cm laiuse püvisilmpistes tikandiga värvli vahele. Värvlite sidumiseks on valgest puuvillasest lõngast sõltus. Muuseumikogus säilitatakse ka Puiatu valla Kolgi talus 1860. aasta paiku tehtud särgi õlalappe (ERM A 243: 31), millele on valge linase niidiga tikitud püvisilmpistes kiri. Õlalapid on 14 cm pikad ja 8 cm laiad.

Et Kõpu kanti ka teistsuguseid särke, annab tunnistust Juuli Rummeli (sünd 1894) meenutus: *Ena oli Kõpu kihelkonna inimene, Puiatus sündinud. Tema pidas Kõpu moest kinni. Hame oli tal linase piha ja takuse jätkuga. Pihal oli krae ja varrukavärvlid punase maaklõngaga kirjatud. Maaklõnga saadi niiviisi, et linast niiti värviti punase maakuuga. Puu vesteti kildudeks, kuid leotati ja keedeti. Kui lõnga saadud lahuses värviti, saadi punakas-kollane. Kui aga keedisele lisati silmakivi, siis tuli särtsupunane* (ERM EA 68: 108–109). Punase maagelõnga levimist 19. sajandi keskpaiku, eriti aga teisel poolel Põhja-Viljandimaale mainitakse ka raamatus „Eesti rahvarõivad“ (Kaarma, Voolmaa 1981, 100). Huvitav teave Kõpu vallas Serukülas kantud naiste särkide kohta pärineb 1966. aastast Miina Kõrvevareselt (sünd 1890). Ta meenutas, et tema vanaemal oli pikk jämedama alasega (jak) särk, mille õlale olid õmmeldud õlalapid. Viimased kroogiti kaeluse külge. Kouside peale õmmeldi kitsas krae, kaaluke. Sügava rinnalõhandiku kinnitamiseks oli lõua all ilus vitssõlg. Vanad naised olid tihti selle kaunistamata särgiga paljalt ilma seelikuta heinal. Särgile oli peale seotud punutud lai võrgulise pinnaga vöö – pussak. Sellist vööd kandsid talvel mehed ja naised. Ka kasukate peal. Noored tüdrukud õmblesid sellal endile ühest peenest linasest riidetükist särgid ja kaunistasid värvli, väikese püstkrae ja rinnalõhandikku katva rinnalapi punaste ja siniste kirjadega (ERM EA 113: 193).

Neiu särgi kohta pärineb teave Liisa Hiionilt Kallaste talust. Kui Liisa oli 16-aastaselt (1883) leeris, kandis ta valgest linasest riidest jätkuta särki. *Leeri särgil olid juba värvlid ja kaala ümber oli ka kitsas värvel. Värvleil ja õlarihmadel olid pilud, tikkpisted* (ERM EA 68: 327).

Kõpu kihelkonnas nagu teisteski Viljandimaa põhjapoolsetes kihel-

kondades, kus armastati lai kraesid, olid argipäevasärgid sageli kraeta, kuid pidulikul puhul täiendati neid lahtise krae ehk lahtkraega. See oli nagu särgi külge õmmeldud kraegi ääristatud pitsi või piluga, harvem tikandiga. Sageli ääristati krae poest ostetud siksakpaelaga. Näitena võiks nimetada nelja ERM-is säilitatavat Kõpu lahtkraed, mis on kogutud 1912. aastal ja esinevad seal nimetuste all *naeste krae* või *naeste rae*. Kõigi vanuseks on märgitud saamishetkel 50–60 aastat. Kaks kraed (ERM 5875; 5873) on saanud Märt Rosenbergilt Kõpu valla Halliste küla Kaaru talust ja neist esimese kohta leiame märke *nurkadega naeste krae* (kohalik nimetus) ning teise kohta *pühapäevadel kantud, kolmnurk taha poole*. Ülejäänud kaks lahtkraed (ERM 5815; 5814) saadi Juhan Rosenbergilt Kõpu valla Tässä küla II Täku talust, kusjuures teise kohta on märgitud, et *kirikus kandmiseks ja suur lakk taha poole käända*. Veel ühe samas kogus oleva linase krae (ERM A 19: 10) kohta on muuseumi pearaamatus kirjas, et *krae oli kuue peal kandmiseks*.

Seelik (*körtsik, körsik*). On teada, et 18. sajandi algusest levisid Põhja-Viljandimaal moerõivastuse eeskujul värvli külge tihedatesse voltidesse seatud kaharad ühevärvilised seelikud. 18. sajandi keskpaigast tehti selliseid seelikuid juba pikitriibulistena. Kõpus nagu teisteski Põhja-Viljandimaa kihelkondades muutusid triibuseelikud üldiseks 19. sajandi esimesel veerandil. Domineerivaks värviks kujunesid punane ja sinine, harvem roheline. Liisa Hiion mäletas, et Kõpu *seelik, körtsik, oli jutiline, seal oli sinist, punast, musta ja valget värvi* (ERM EA 68: 324). Ka Suure-Kõpus mäletati ainult pikitriibulisi seelikuid, mille põhivärvid olid punane ja sinine: *2,5 cm laiused potisinised ja punased triibud vaheldusid. Iga sinise triibu keskel oli heledam sinine triip, punase triibu keskel roheline-valge-roheline kitsas triip. Volditi nii, et peale jäid sinised triibud* (ERM KV 90: 243). Kõpu suurvalla Mõisakülas oli ka Miina Reinbergi (sünd 1891) emal ja vanaemal olnud *jutiline körtsik, sellel olnud jutte sinist, punast, rohelist, kollast* (ERM EA 68: 78). Riided – körtsikud, jakid, rätikud, särgid – olid kokkupandult riidekiristus, mida hoiti ka nende peres riideaidas (samas: 84).

Seelikutriibud olid algal taimevärvide tõttu maheda tooniga ning muutusid intensiivsemaks 19. sajandi teisel poolel, kui lõnga hakati värvima aniliin- ja asovärvidega. ERM-is säilitatakse 1887. aasta paiku Kõpus valmistatud triibuseelikut (ERM A 509: 1934), mis on ühelaidne, ristiriidest pikitriibuline ja kootud koeripstehnikas. Lõimeks on valge linane lõng, koeks roheline, kollane, sirelililla, helepruun, hele-

punakaspruun, tumesinine ja helesinine villane ning valge linane lõng. Põhjatriibuks on 2 cm rohelist. Seeliku ülemine osa värvli juures on ümberringi kroogitud. Kõrtsik on 244 cm lai ja koos värvliga 88 cm pikk. Veel leidub sealses kogus kuus Kõpu triibulist seelikut nimetuse all kas *naeste kõrtsik* (ERM 5862), *kõrtsik* (ERM 5917), *undruk* (ERM 2143) või lihtsalt *seelik* (ERM A 745: 1). Värvikombinatsioonidena esineb veel ühel seelikul (ERM A 745: 1) punasel taustal kollast, rohelist ja sinist tooni ning teisel (ERM A 564: 795) punast, rohelist, valget ja sinist tooni triibud.

Seelikute kandmise kohta teati Kõpus rääkida, et sageli olnud korraga seljas mitu seelikut. Need olnud üsna pikad, ulatudes vähemasti poolde sääرده, mõnel isegi *kederkondini* (ERM EA 68: 258). Vanemad inimesed mäletasid, et *vanad seelikud olnud pikemad, ulatunud pahkluuni*. Hiljem tehtud lühemaid, *maast 25 cm* (ERM KV 90: 244). Seeliku voltimise kohta pärineb teade Tipu Tammaru talust Anna Riisenbergilt (sünd 1887): *seelik oli ülevalt krousis, ainult eest oli sile ja kinnitati külje pealt paeltega* (ERM EA 68: 258).

19. sajandi keskpaigast alates hakkasid Viljandimaal nooremate naiste hulgas levima läbivillased ruudulised seelikud, millel oli nii lõimeks kui koeks peenem villane lõng ja domineeris punane värv. Juuli Rummel Rimmu külast mäletas, et *emal oli mitu jutulist kõrti, aga oli ruudulisi ka. Kõik olid volditud, enamasti ümberringi, mõni ka rühmiti 3 voldi kaupa* (samast: 109). Ruudulise seeliku alläärde õmmeldi nagu triibuseelikutelegi linasest riidest *toot*. Suveseelikutena kasutati Kõpus valgeid linaseid kaharaid seelikuid.

Varasemate ühevärviliste villaste seelikute ja linaste suveseelikute alläart kaunistas tavaliselt kõladega kootud *pook*. Kitsas *pook* oli Hallistes, Karksis, Kõpus ja Viljandis vanimaid kõladega kootud esemeid, mis õmmeldi *sõukese, sõpu* või musta *kõrdi* e seeliku alla äärde. *Poogad* kooti enamasti kaheksa kõlaga, tuli ette aga ka seitsme ja üheksa kudumist. Loogeline kiri keskel kooti kolme-nelja kõlaga *à* kaks lõnga. Esimest ja kolmandat ning teist ja neljandat kõla oli vaheldumisi rea kaupa keeratud, lõim käis üle kahe koelõnga (Kurrik 1932, 103). ERM-is on säilinud üks Suure-Kõpu vallas Tassa talus 1830.–1840. aastate paiku valmistatud *pook* (ERM A 172: 6), mida *tarvitati undruku ääre ilustuseks*. *Pook* on villasest lõngast roheline-, punase-, kollase- ja sinisevärviline, kusjuures üks ots on 15 cm pikkuselt mitmevärvilise villase lõngaga mässitud. *Pooga* laius on 0,5 cm ja pikkus 330 cm.

Põll. Kõpu naiste vanemad põlled valmistati kodukootud linasest riidest. Seda tüüpi põlledest on üsna vähe teada. Ka kirjalikes allikates leidub nende kohta vähe andmeid. Ainus teadaolev Kõpu puusapõll leidub ERM-is (ERM A 4523: 9). Valmistatud on see labasekoelisest linasest riidest, millele on tikitud üsna jämeda kodukedratud lõngaga kiri, milles on kasutatud horisontaalset ruutvõrku. Igas võrgusilmas on motiiv, keskel rist. Puusapõlle otstes on tikandi värvi lõngadest narmad.

Eeskantavate linaste põlled kohta märgib H. Linnus üldistavalt, et Sakala ala põhjapoolseid põlli ilustati pilu, pilunarmaste, tikandi ja niplispitsiga (1973, 24). A. Voolmaa andmeil oli 19. sajandi valgetele põlledele iseloomulik alläärde paigutatud geomeetriline kaunistus nii pilu, tikandi kui pitsi näol. Pilu, kas ühe või mitme, laiema või kitsama reana on olnud põlles kaunistusena kasutusel üle Eesti (1975, 149). Viljandi muuseumi E-kogus ei säilitata kahjuks ühtegi Kõpu linast põlle. ERM-is on siiski säilinud mõni 19. sajandi lõpust pärinev linane põll (ERM A 745: 13; A 583: 59; A 509: 4721). Nimetatutest teine on kaunistatud põimpiluga. Kaks eri mustri pilurida on paigutatud põlle alaosa, üks 1,3 cm ja teine 8,3 cm kaugusele alläärest. Alumise pilurea laius on 1,5 cm ja ülemisel 1,8 cm. Põlle ülaseriv on kergelt kroogitud, ülanurkadesse on kinnitatud linasest lõngast palmitsetud paelad. See põll valmistati 19. sajandi lõpul Kõpu kihelkonnas ja kuulus Anu Tammanile (1879–1955). Kolmas põll on kaunistatud punase puuvillase tikandiga. Sellel valgest linasest labasest riidest põlles on allääres paremale poolele masinaga õmmeldud valge linase niidiga 1,5 cm laiune palistus. Sellest 1 cm kõrgemal on alläärega paralleelselt 13 cm laiune punase puuvillase niidiga ristpistes tikand, mis katab ühtlaselt kogu põlle allääre ja kujutab omavahel seotud geometriseeritud väate, lehti ja õisi. Põlle laius on allääres 72 cm, värvli juures volditult 45 cm ja pikkus on 73 cm. Värvli otstes ilutsevad 62 cm pikkused valgest linasest niidist palmitsetud paelad tuttidega. Põlle valmistamisajaks on märgitud 1887.

Põhja-Viljandimaal kandsid jõukamad abielunaised juba 18. ja 19. sajandi algupoolel mitmesuguseid värviliseid osetud materjalist (poevillasest, puuvillasest või isegi siidist) põllesid, mis 19. sajandi teisel poolel levisid laiemalt (Kaarma & Voolmaa 1981, 102). Viljandi muuseumis leidub ainsana üks seda tüüpi Kõpu põll (VM 9399/E 514), mis on tehtud punasest poeriidest ja kaunistatud allääres musta siksakpaelaga. Põlle valmistaja oli Anu Kikas Puiatu valla Sormi talust. Valmistamisajana on märgitud ajavahemik 1840–1860. ERM-is on seda tüüpi Kõpu põlledest esindatud mustast poevillasest riidest põll (ERM A 564: 891), mille

alläärt kaunistab sinisega tikitud tüllpits. Liisa Rosenberg Halliste küla Venesauna talust mäletas lapsepõlvest, et nii tema vanaema (sünd 1819) kui ema (sünd 1836) *panid ikka põlle ette, see oli kas valge või must, pits allääres. Kodus pidasid lihtsamaid põllesid* (ERM EA 68: 228).

Vöö (*öö, ööke*). Kõpu naiste kirivööd e *ööd* kooti umbes kolme sõrme laiused ning nii pikad, et pidid mitu korda ümber piha ulatuma. Vöö pidi olema seotud korralikult. Seeliku värvli peale spiraalselt mähitud kirivöö, mis tõmbas keha keskelt peenemaks, tekitas eesti naiste silueti ühe eripära, kirjutab Igor Tõnurist (2003, 19). VM-is ja ERM-is säilitatavate Kõpu naiste vööde laius jääb vahemikku 1,7–6 cm ja pikkus 230–370 cm. Värvidest domineerib punane kiri, mõnel juhul on kiri aga sinine (ERM 14579; A154: 44). Kui punasekirjaliste vööde laius jäi 1,7 ja 4 cm vahele, siis eespool nimetatud kahe sinisekirjalise vöö laius on 5 ja 6 cm.

Kirivööde tunnuseks oli reljeefne geomeetiline kiri, mis moodustus piki vööd jooksvatest värvilistest villastest lõngadest ja katmata jäänud linasest põhjast. Korjamisega jäi vöö ühe poole pind villasem ja see arvati paremaks küljeks. Kirivöödel olid äärtes ja keskel eri värvi joonekesed, mida nimetati südameks. Äärekirjad olid keskkirjast erinevat värvi, väikeornamendiga kitsad triibud. E. Asteli arvates etendasid süda ja äärekirjad vanematel vöödel olulisemat osa kui hilisematel (1998, 133). Vööd kooti niite (harvemini tihva), vahelikupulga või vöömõõga abil. Vöö mähi seeliku ja põllevärvli peale, töö sargi peale. Eesti naistel oli tavaks kanda kõvasti ümber keha mähitud pikka vööd kogu ööpäeva jooksul, s.t isegi magades. Hilisemas rahvapärimes on vöö pideva kandmise vajadust põhjendatud sellega, et see toetab keha, hoiab keha keskelt koos, vöötatud keha on tugevam, kindlam, vööga ei katkestatud ega venitatud end ära (samal, 17). Mitmed Kõpu teated kinnitavad sedasama: *Igivana kombe kohaselt sidusid naised öösel magades vöö sargi peale, siis olevat keha kindlam olnud* (ERM EA 113: 191). *Isegi öösel hoiti vöö ümber, et kõhtu ära ei sikutaks* (Manninen 1927, 364).

Õlakate (*vaip, tekk, ümbervõtmise tekk, käetekk, soojarätt*). 19. sajandi esimesel poolel kandsid abielunaised Kõpus nagu mujalgi Viljandimaal piduliku õlakattena tumepruuni villast sõba. Vanapärase sõba kõrval hakkasid levima ruudulised ja triibulised villased õlakatted. Ruudulised tekid tehti pruuni-valge või sinise-valge ruudustikuga nagu Viljandis ja Suure-Jaanis ning triibulised *ümbervõtmise tekid* kooti valge linase lõime ja mitmevärviliste kirjatriipudega.

Sõbakirjalised ümbervõtmise tekid, mis olid eriti iseloomulikum Suure-Jaani kihelkonnale, levisid mõnevõrra 19. sajandi esimesel poolel ja keskpaiku ka Kõpus. Erinevalt ühevärvilistest ja ruudulistest kooti need poolvillased: linase lõime ja peene ühekordse villase koelõngaga koeripspindsed. Triibukombinatsioonid tehti tumesinise (potisinise), punase (puupunase), rohelise, musta ja kollasega. Sinine või punane oli põhivärv, millele lisandusid vahelduvas rütmis kirjalised triibud. Kirjade nimetusena on teada *ristikiri* ja *särjesapikiri* (Voolmaa 1990, 9). ERM-i kogus leidub kaks Kõpu *ümbervõtmise tekki e käetekki* (ERM A 745: 18; A 564: 942), millest esimene on poolvillane ja kootud koeripstehnikas tallatud kirivöötidega ning teisel on punasel põhjal mitmevärvilised drelltehnikas triibud. Huvipakkuv on sealses kogus üks Kõpu vallas valmistatud *villane ümberpää rätt* (ERM A 229: 6) mõõtmetega 59 x 81 cm. Seda segavillast triibulist rätti *kantud ümber pää, olnud varem 20 tolli lai ja 8 küünart pikk. Kirjad oma loodud, sarnaseid kootud enamiste Suure-Kõpus*. Triipudes on esindatud punane, sinine, kollane, must ja valge. Rätti vanuseks on 1920. aastal nimetatud *üle 100 aasta*.

Ruudulisi ja triibulisi tekke tehti nii ühe- kui kahelaidseid. Ühelaidised olid 50–70 cm laiad ja üsna pikad, kuni 4 m. Teki keskpaigaga kaeti sõidu ajal pea ja õlad, jalad mähiti otstesse. Kõndides võeti tekk kokkupandult vasakule käele. Kahelaidised olid tunduvalt lühemad, kuni 2 m. Tõenäoliselt kanti neid nii, et tekk võeti ühte otsa pidi ümber ning laiu ühendav õmblus jäi keset selga. Mõnikord on kanga murrukoht keskel jäetud lahti lõikamata. Sellega kaeti pea. Nii sarnanes soojakate kapuutsiga mantli või keebiga (Voolmaa 1990, 9).

19. sajandi keskpaigaks omandasid suure populaarsuse ruudukujulised narmasääristusega villased rätid (*suurrätid, suurrätikud*), mida kanti kolmnurkselt kokkumurtuna. 19. sajandi teise poole jooksul tõrjusid suurrätid traditsioonilised õlakatted talunaiste rõivastusest lõplikult välja (Kaarma & Voolmaa 1981, 38). Suurrätikute kohta veel niipalju, et varasemad olid ühevärvilise keskosa ja tumedamates toonides või erivärviliste ääretriipudega, mis nurkades ristudes moodustasid ruute e *ääremünde*. Üleni ruudulised e *örtega* olid hilisemad suurrätid. ERM-is leidsin ühe suurrätiku katke nimetuse all *soofjarätt* (ERM A 710: 42) ja ühe terve suurrätti samuti nimetatuna *soofjarätt* (ERM A 745: 16). Neist esimene on villane, toimselt kootud – pruunid, rohelised, beežid ja hallid eri toonis ja laiuses triibud moodustavad ruudustiku. Teine on samuti täisvillane, kootud tasapindses toimses tehnikas ning ruuduline.

Suvised õlakattena kanti 19. sajandi keskel ja teisel poolel Kõpu kihelkonnas linaseid õlakatteid (*linik, kaal, palakas*). Palakas oli enamasti kahelaidne, linik aga ühelaidne. Põhja-Viljandimaa linastele õlakatetele olid iseloomulikud valgest linasest niidist narmad ja pilu.

Tanu (*tipptanu, ehtimise tanu*). Kõpu naiste igapäevased tanud tehti pehmed, krookesse tõmmatud sopiga, pidulik tanu (*tipptanu*) aga tärgeldati, nii et sopp hoidis tornina püsti. Tanu tärgeldamise kohta on andmeid, et pidulikult *ehtimise tanul* tärgeldati ainult üks pool (Kaarma & Voolmaa 1981, 137) ja *tanusid tärgeldati nõrgas tärklikes või rõõsas piimas ning kuivatati pressrauaga* (ERM KV 237: 475). Vanemad tanud valmistati linasest riidest, uuemad aga puuvillasest poeriidest (ERM A 278: 1; A 243: 30), mida peeti peenemaks. Ühe linasest riidest tanu (ERM A 161: 11) on valmistanud Kõpu valla Halliste küla Räksi kohas Katri Laks mehelemineku ajal 1864. aastal. Tanu on valgest linasest riidest, eesääres 3 cm laiune pits, ühes laiemas küljes korrulõng ja mõõtmel on 34 x 19 cm. Liisa Rosenberg Suure-Kõpu valla Halliste küla Venesauna talust mäletas, et *vanaaemal olid peas valged linasest riidest tanud. Ees otsas oli pits. Kukla tagant tõmmati paelaga kokku, nii et pealael jäi nagu kolmnurka terav ots ülesse* (ERM EA 68: 228). ERM-is on enamik säilitatavatest Kõpu tanudest registreeritud nimetuse all *tipptanu*. Näiteks kahe 1912. aastal saadud tanu (ERM 5899: 1; 2) kohta on teada, et need valmistas Liisu Bachman 1857. aastal ja *esimene tanu on pulkirja (jämedama) pitsiga, teine võrgukirja pitsiga, mõlemad pitsid linnast ostetud. Kanti pühapäeviti kiriku ja külasse minnes. Üks tipptanu* (ERM 5825) saadi 1912. aastal Kõpu valla Mõisaküla II Junsi talust Anu Tammanilt, kes nimetas tanu vanuseks 80 aastat ja mäletas järgmist: *!...! suvel igapäev peas. Pitsidega külge ees pool, lint läbi ajada, mis tanu kokku tõmbab, kõvasti tärgeldatud. Ilustuseks noorematel veel üks värviline punane ehk sinine siidlint (vanematel oli valge), mille otsad taha poole rippuvad. Vanematel oli alati üksainus lint, noorematel võis neid ka mitu olla. Tipptanu pitsidena (tanu kiri) on esindatud pulgapits (ERM 586), linasest heegeldatud pits (ERM A 243: 4) ja niplipits (ERM A 708: 27).*

ERM-i arhiivis leidub Kõpust üks teade ka teistsuguse tanu kandmise kohta. Liisa Hiion Kõpu vallast mäletas, et *peas kanti valgest riidest tanu, mida nimetati torutanuks. Tanul oli taga palistus, sinna tõmmati pael sisse. Ees oli hästi lai palistus ja kitsas pits ääres. Tanule võeti veel kirikusse minnes rätik peale* (ERM EA 68: 325). Kas tegemist on eksi-

tusega ja mõeldud on *toritanu* (*tipptanu*) või on tõesti kantud mõnel pool Kõpus ka *torutanusid*, mis olid kasutusel naaberkihelkonnas Saardes? Need olid valgest poeriidest, tikandita ja kergelt targeldatud kõrged tanud, millele püsivat kuju anti mõnel pool veel teravaotsalise papist voodri või takuga. Kõrget tanu ehtisid noored naised rõõmsate sündmuste puhul roosa, vanemad sinise siidlindiga.

Talvel kandsid abielunaised ja kihlatud pruudid punaseid talvemütse. Sellise mütsi lagi tehti punasest kalevist ja neljasiiluline. Mütsil olid lambanahkne vooder ning tõhu-, kopra-, nugise- või rebasenahast äär.

Neiud kandsid Kõpu kihelkonnas kas mitmekordselt keeratud rii-dest või õhukese pappkerega 4–6 cm kõrgust pärga. Papist võru kaeti tavaliselt erkpunase siidi või labasekoelise puuvillase nn *purpurriidega*. Pärga pealispinnal oli neil sageli litritest või väikestest helmestest (*kudrustest*) siksak- või rombmustris kaunistus, mõnikord ka kard-paelast ääris. Näiteks ERM-is säilitatav Kõpu pärg (ERM A 745: 50) on kaunistatud litrite ja paeltega. I. Manninen mainib ühte Kõpu pärga, mis oli üleni kaetud litritega (1927, 40). Erkpunaste kõrval on kantud mahedates roosades-punastes toonides või koguni musta siidlindiga ületõmmatud pärgi. Roosad-punased toestati kas õhukese papi või koguni paberiga ning kattelint kinnitati selle külge salapistega. Voodrit ja pinnakaunistusi polnud. Rahvas nimetas selliseid õhukese toetusega pärgi *pealintideks*, mitte pärgadeks (Voolmaa 1986, 7). ERM-is on *päälindi* nimetuse all kaks Kõpu pärga (ERM 5913; 5905). Neist esimese valmistas Kadri Tamm 1909. aastal Kõpu vallas Metskülas Kuriku talus. Tema jutu järgi *lint pandi pühapäeviti kirikus ja külas käimisel päha, vana mustrite järeletehtud, kus siid must ja litrid kollased. Naised kandsivad niisugust linti tanu pääl, vanad inimesed tipptanu pääl, kuna tüdrukutel ta lahtiste juuste pääl oli*. Teise *päälindi* kohta on teada, et selle kinkis muuseumile Mari Jürgenson Kõpu valla Metsa küla Lauri talust 1912. aastal. Pärga vanuseks märgiti 100–120 aastat. Annetaja ütlust mööda *kandsivad linti tüdrukud lahtiste juuste pääl. Ka noorikud. Vanematel inimestel niisuguseid ei olnud*.

Pärgi kanti nii rippuvate lintideta kui ka lintidega. Mitmevärvilised siidlindid, vahel ka katteriidest ühevärvilised lindid kinnitati kuklasse. J. Jung mainib, et *Viljandi ümberkaudsetes kihelkondades kandsivad tütarlapsed ühe sõrme laiused kirjud siidi lindid lahtiste soetud juukste peal* (1899, 199). Välja minnes kandsid nii naised kui neiud traditsioonilise tanu või pärga peal harilikku nelinurkset pearätikut, mille otsad seoti lõua alla.

Pikk-kuub (*vammus, kuub*). Kõpus kanti lambapruune, harvem musti toimesest täisvillasest riidest nn *händadega kuubi*, mille seljal oli kaks kimpu tihedaid volte. Seda tüüpi pikk-kuued koosnesid kolmest tükist: seljast ja kahest hõlmast. Õlgadel olid õmblused. Krae lõigati koos seljatükiga ja nii lühike, et otsad ei ulatunud kokku. Seda polnud vajagi, sest kuub hoiti rinna eest lahti. Hõlmasiilusid oli seda tüüpi kuubedel korrapäratu arv ja ilma siiludeta kuubedel hoidsid hõlmad vöö kohast allpool rohkem või vähem lahti.

Händadega kuubedel lõigati seljatagune kaenlast alates kaartes sissepoole ja see kitsenes vöökohani, kus kaared muutsid suunda, suundudes järsult ristloodis mõlemale poole. Järsult laienesid samal kõrgusel ka hõlmatükid. Need laiendused olid tarvilikud voltide tegemiseks. Samaks otstarbeks pandi hõlmatükkide ja seljataguse vahele siilud. Voldid, mis osalt kujunesid selja- ja hõlmatükkide laiendustest, asusid kahes rühmas. Mida suuremate kaartega seljatagune lõigati, seda ligemale jäid voltide rühmad üksteisele ja seda kitsamaks sai taljet muuta. Voldid ei asunud külje peal, vaid rohkem tagapool, mistõttu neid kutsutigi *händadeks*. Voltide pead õmmeldi mõnest kohast nõoriga läbi ja tõmmati tihedasse puntrasse. Altpoolt läksid voldid vähehaaval lõdvemaks. Vahel õmmeldi need ülevalt kuni allääreni iga natukese maa tagant kinni, nii et nad jäid ka alt tihedasse kimpu. Kõpu *vammustel* oli kolm volti kummaski *hännas*. Liisa Hiion Kõpust meenutas, et Kõpu *pikk-kuued, vammused, olid mustast riidest ja piha ümbert kitsamaks lõigatud. Selja taga oli neil 2 suurt summakut kõrtsa (voltide kimpu) ja nende 2 sumaku vahel oli ainult ivake vahet* (ERM EA 68: 326).

Põhja-Viljandimaa händadega pikk-kuubede pikkus varieerus V. Kuusiku andmeil 108 ja 120 cm vahel, allääre laius oli 276–350 cm (2000, 28). Seda tüüpi kuuel olid tavaliselt avasuuvarrukad, siiludega laiendatud ja päras laiemad kui suus. Vammused kinnitati eest kahekolme vaskaagiga, kusjuures vastused asetsevad hõlma äärest 5–7 cm kaugusel. Alumine äär ja hõlmad keerati 1–2 cm laiuselt tagasi ja kinnitati valge linase niidiga üleloomispistel. Kuueriidest püstkrae oli nurklike otste ja 5–7 cm kõrgune. Kaunistuseks kanditi krae ja hõlma ülaosa.

ERM-is leidub ka üks puusadega kuub (ERM 5860), mille on valmistanud kinkija Anu Riisenbergi ema 1862. aastal Kõpu vallas Mõisakülas Lemmakannu talus. Seda tüüpi pikk-kuue siilud ulatusid vööni, moodustades väikesed kühmud. Taolised kuued olid levinud Viljandi linnast lõuna pool, kuid mitu allikat märgib nende kandmist ka põhja pool.

Kampsun (*kampsun, kamsol*). Kõpu kihelkonnas kanti potisiinist, veidi alla vöökohta ulatuvat läbivillast *rühmseesidega* kampsunit, mis hakkas Põhja-Viljandimaal uue moena levima 19. sajandi esimesel poolel. Need pikkade kitsaste käistega pihakatted olid rühmiti volti seatud ääreribaga. Hõlmad kinnitati eest haakidega. Kampsunid tehti enamasti potisiinisest villasest riidest, kuid pidulikeks kampsuniteks kasutati ka tumesinist või musta vabrikukalevit. Liisa Hiion mäletas, et *kampsunid Kõpus olid potisiinisest villasest riidest. Nad olid keha järgi lõigatud. Alla oli õmmeldud 8 cm laiune volditud tükk. Voldid olid salga kaupa: ees, külgedel ja taga. Tagumistest voltidest oli osa ühele, teine osa teisele poole. Voldid olid hästi peenikesed* (ERM EA 68: 324).

Kampsuni ja pikk-kuue all kanti Kõpus kaelarätti (*rinnarätt*), mis kattis kogu lahtise rinnaesise ja jäi vaid rinnal nähtavale. Rätid valmistati kas linasest, puuvillasest või siidriidest ja neid kanti kolmnurkselt kokkumurtuna nii, et suurem nurk jäi selja taha. Rätt kinnitati kurgu alt sõlega ja otsad pisteti vöö vahele. Ühe arhiiviteate järgi ei olevat Kõpus aga varasemate rõivaste juures kaela- ja rinnarätti kantud, alles hiljem tulnud kasutusele punane piklik siidrätt (ERM KV 90: 243).

19. sajandi teisel poolel on Kõpu kihelkonnast teateid ka *liistiku* kandmise kohta (samas: 243). See valmistati samasugusest riidest ja sama lõikega nagu seesidega kampsunidki. Üldiselt ollakse aga arvamisel, et Põhja-Viljandimaal liistikuid kohati küll kanti, kuid eriti iseloomulikud need sealsele rõivastusele polnud (Kaarma & Voolmaa 1981, 103).

Kasukas. Kõpu kasukas õmmeldi valgeks pargitud lambanahkadest või kui neid polnud, siis vasikanahkadest. Kasukaid kaunistati erivärviliste naharibakeste e *liignahkadega*, millega kaeti õmblused ja ääred. Lõikelt sarnanesid nii meeste- kui naistekasukad *pikk-kuubedega*. Käigukasukas oli see, mida kõige enam kaunistati. Kirikusse, varrudele või pulma minnes pandi mitmel pool kasukale veel *pikk-kuubki* peale. Kasukad käisid haakidega vöökohalt kinni, rinnaesine jäi avatuks.

Alates 19. sajandi lõpust hakati kasukaid õmblema linnapärase löigete järgi. Kasukas muutus mugavamaks – sel olid keha järgi töödeldud piht ja avaram alaosa. Lõikest tulenevalt hakati niisugust kasukat nime-tama pihtkasukaks. Seda kandsid nii mehed kui naised, naistekasukal oli alumine osa lihtsalt kaharam. *Pihtkasukale kulus 4–5 täislambanahka, tallenahkasid rohkem, 6–7. Pikk-kasukale 7–8 vana lambanahka* (ERM KV 237: 186).

Sukad. Kõpu naised kandsid 19. sajandil pidurõivastega pikki, enamasti villaseid sukki, *mis olid valged ja külgedel roositud* (ERM KV 90: 243). Roosimine tähendas, et valgetele villastele sukkadele kooti madalpiistet jäljendades punased-sinised või punased-rohelised kirjad, mis katsid labajalga ning mõlemalt poolt sukasäärt poole sääre kõrguseni. Näiteks sobib siin üks Kõpu sukapaar ERM-i kogust. Need sukad (ERM A 583: 60) on kootud valgest villasest lõngast, sääre otsad on kootud 2,5 cm ulatuses vikkeltehnikas (3 silma parempidi, 3 silma pahempidi). Suuri rombikujulisi punase-sinisega roositud motiive on sääre kummalgi pool viis. Labale on kummalgi pool roositud kolm poolikut rombikujulist motiivi. Sukad on 51 cm pikad, sellest laba 22 cm ja sääre laius jämedamast kohast 13 cm. Sukad kuulusid Anu Tammanile (1879–1955). Legend täpsustab: *Emal olnud sukki 5 paari. Neid kantud kirikus käies*. On andmeid ka punase, roosa, kollakas- ja sinakasrohelisega roosimise kohta. Sellisel sukal (ERM A 447: 198) oli suu ääres hall roosa äärega vööt.

Kõpu kihelkonnas kanti nagu mujalgi Viljandimaal peale roositud sukkade ka villaseid valgeid lihtkoes või villaseid ja suviti linaseid vikeldatud sukki. Vikeldades tehti teatavas osas hõredakoeline muster.

19. sajandi lõpu poole hakati sukki kuduma ka valgest puuvillasest niidist. Selliseid Kõpu sukki on VM-i E-kogus kaks paari (VM 9399/E 528; 9399/E 529). Mõlemad on kudunud Anu Kikas 19. sajandi kesksajaku Puiatu valla Sormi talus. Esimese sukapaari pikkus on 55 cm, teisel 62,5 cm.

Naiste põlvini ulatuvad sukad köideti põlve alt säärepaeltega, mis ei jäänud aga seeliku alt nähtavale. ERM-is leiduvad Kõpust pärit säärepaelad (ERM A 564: 901), mis on heegeldatud roosast, helerohelisest ja pruunist lõngast, otstes rohelisest ja roosast lõngast punutud paela otsas sama värvi tutid. 1923. aastal kogus Herman Mooses Kõpus kogumisreisil olles Junsi talust 50–60 aastat vanad säärepaelad, mis olid valmistatud *annetaja lapsepõlves, palmiku moodi, kolme värvi lõngadest koetud, punane, valge ja hall, mis väga kena välja näeb* (ERM TAp 311: 12).

Kindad. Kõpu naised kandsid kahelõngalisi kirikindaid, mis olid eriti iseloomulikud Viljandimaa põhjapoolsetele kihelkondadele. Need kooti tavaliselt sinise- ja valgekirjalised, kuid vahel ka pruuni- ja valgekirjalised. Muuseumikogudest võib näiteks tuua musta-valgekirjalised kindad, millel on mustad pärad valgete triipudega (ERM A 564: 916), labakud potisisisel põhjal valgete geomeetriliste kirjadega (ERM

A 509: 2852) või labakinnas, millel on hallil põhjal valges ruudustikus must nurk valge täpiga keskel (ERM A 509: 2692).

Kõpu naised armastasid ka roositud kindaid kanda. Näiteks on Kõpu vallas tehtud uhke must sõrmkinnas (ERM A 171: 9), mille seljal ilutseb suur kollane-punane ruut, sees rist. Kinnas saadi 1920. aastal ja vanuseks öeldi siis 20 aastat. Juurde on lisatud, et *vanade kirjade järele tehtud, mida kantud 40–50 aasta eest, praegu enam mitte. Kirja kutsutavat roosiks*. Roositud Kõpu kindaid leidub ERM-is veelgi: sõrmkindad roositud valgele rohelise ja punasega (ERM A 509: 3228), üksik sõrmkinnas, rikkalikult kirjatud, *kirikus käimisel tarvitatud* (ERM A 19: 9), sõrmkinnas roositud (ERM A 583: 51) jne.

Kanti ka valgeid villaseid koemustrilisi kindaid. Viklid katsid tihti nii kinda selja kui sõrmed.

Jalatsid. Pidujalanõudeks olid Kõpu naistel pargitud veisenahast pastlad. Ka Miina Reinberg Kõpu suurvalla Mõisaküla külast mäletas, et *pastlad olid nahast, tärkmed servas ja nahkkõrvad külgedel. Paelad seoti jala peal risti, kaks risti moodustati säärele ja sõlmiti põlve silma alla* (ERM EA 68: 86). Liisa Rosenberg Suure-Kõpu valla Halliste küla Venesauna talust jutustas, et *jalanõudeks olid pastlad, enamasti pargitud pruunikast nahast. Mõned tegid ka mustast nahast. Talvel külma ajaga peeti päris parkimata nahast pastlaid* (ERM EA 68: 229). Must nahk tähendas seda, et pargitud pastlanahk värviti väljastpoolt mustaks. Selliseid mustast nahast pastlaid kanti veel Tarvastus ja Paistus.

Põhja-Viljandimaal kanti 17. ja 18. sajandil osaliselt ka kingi (Kaarma & Voolmaa 1981, 109). Selle kohta, millal Kõpu kihelkonna naised hakkasid kingi kandma, täpseid andmeid pole.

Ehted. Naiste särgikaeluse kinnitamiseks kasutati argipäeviti väikesi hõbedast või valgest metallist vitssõlgi (ERM A 668: 24), mida nimetati *rees* (ERM 5799) või *riis* (ERM A 278: 2). Piduülikonda kuulusid kindlasti suured sõled või preesid (ERM A 509: 6014). Need kinnitati rinnaräti või särgi külge nii, et jäid nähtavale ka kampsuni, liistiku või pikk-kuue kaelusest. Suurem sõlg või prees kinnitati väiksemast sõlest (vitssõlg) alati allapoole.

Põhja-Viljandimaale olid iseloomulikud suured lamedad preesid. 19. sajandil tõsis sõle kuhik kõrgeks, kuid Põhja-Viljandimaal olid suured kuhiksõled siiski madalamad kui Setumaal. Suuremad kuhiksõled või preesid kinnitati keset rinda, mitte kõrgele kurgu alla, nagu

tänapäeval vahel tehakse. Lisaks eespool nimetatutele kanti helmeid ning hõbekettidest keesid, milles tavaliselt rippus üks kannaga raha (ERM A 509: 6797; A 424: 121). Kannaga raha oli tuntud vaid Eesti alal ning kujunes 18. ja 19. sajandi üheks hinnatumaks ehteks. Eesti traditsioonile olid juba muinasajast alates omased helilised ehted: kõlisesid rahadega hõbekeed ning rahad sõlgedel. Tavaks oli asetada rinnakee keskmine raha servaga sõle peale, et see käimisel vastu sõlge täriseks. Sõled ja kaelarahad pidid alati olema puhtad ning särama.

19. sajandil olid üsna levinud veel mitmesugused sõrmused, mille hulgas olid eriti dekoratiivsed hõbedast harisõrmused (ERM A 509: 6960).

Mehe ülikond

Kõpu mehe rõivakomplekti kuulusid 19. sajandi keskpaiku valge linane särk, poolpikad linased või villased põlvpüksid, vatt, pikk-kuub, kasukas, villane vöö, sukad koos sukapaelttega, kindad, pastlad, suvise peakattena murumüts või kaapkübar ja talvisena kõrvik.

Särk (*särk, hame*). Kõpu meestesärgid õmmeldi valgest labasest linasest riidest ilma siilude ja jätkuta ning kaunistati linase või puuvillase niidiga. Nende kohta on vähe teada ja ka muuseumikogudes ei ole neid säilinud. H. Kurrik soovitab 1938. aastal Kõpu mehe rahvarõivaste õmblemisel võtta eeskujuks Viljandi kihelkonna meestesärk (1938, 147). Viljandi tüüpi särgid tehti õlaõmbluseta, laia lihtsa mahamurtud krae ja kroogitud käistega. Neil oli T-kujuline kaelaava ja 30–36 cm sügavune rinnalõige ees keskel. Üldised olid pealeõmmeldud õlalapid. Kaenla alla õmmeldi varruka laiendamiseks nelinurksed kaenlalapid ja küljeõmblused jäeti alt äärest ligikaudu 5 cm ulatuses lahti. Käisevärvlid sõlmiti niidist sõltusega.

Seda tüüpi särkidel jäeti krae sagedasti tikkimata või kaunistati lihtsalt lõngasõlmede või tagidega ehk mõnel muul viisil. Õlalapid ja varrukavärvlid kaunistati püvisilm- ja tikkpistetega (pilud). August Kõrvevares (sünd 1887) Kõpu Serukülast mäletab, et meestel oli linane, põlvini ulatuv särk õlalappide ja nelinurksete kaenlalappidega ning et *jõukamad noormehed kandsid laiade varrukatega särke, mille varruka otsas olid värvlid. Pidulikel särkidel kaunistati ristpistes värvlid, püstkrae ja rinnaesine lapp, kusjuures kirjad olid kas sinised või punased* (ERM EA 113: 195).

Püstkrae ja sügava rinnalõikega meestesärgide kandmise kohta 19. sajandi lõpu poole on mitmeid teateid Viljandi kihelkonna Viljandi

vallast, kus selliseid särke nimetati *ameks* (ERM EA 113: 278). Kõpus kutsuti meestesärke *hameks* ja ERM-i fondis leidub mitu kraed (ERM 5822) nimetuse all *meeste hamme kraed*.

Meestesärgid erinesid naiste omadest selle poolest, et need olid harilikult lühemad, ulatudes poole sääreni või põlvini, ja seetõttu polnud neil vaja ka siilusid. Särkide allääres olid tavaliselt *raiused*. Harva oli meestesärgil alune eririidest.

Mehed kinnitasid nagu naisedki särgi rinna eest väikese vitssõlega. August Kõrvevarese mälestuste järgi käis Kõpu särgi *rinnalõhandik eest kinni sõlega, mis oli samasugune kui naistel* (ERM EA 113: 195).

Püksid (*püksid, põlvpüksid, kintspüksid*). Põhja-Viljandimaal kandsid mehed potisinist täisvillast ülikonda, millesse kuulusid kuuega samast riidest täislakaga (mõlemast ülanurgast lahtinööbitavad) põlvpüksid ja vatt. Koos lakaga pükstega levis siia ka nimetus *püksid*. Lakk ehk nelinurkne lapp esines ainult põlvpükstel. Täislakk kattis kogu eesosa jalgevaheni ja kinnitati mõlemalt poolt ülanurkades nõõbiga. Et püksid laka lahtivõtmise korral maha ei kukuks, jäeti eest nõõbitava värvli nõõbid kinni. Sääreotsa värvlid kinnitati palmitsetud paeltega, mille otstes ilutsesid tutid. Mõlema sääre otstesse küljele tehti umbes 15 cm pikkune lõhandik, mis kinnitati tavaliselt kolme suure särava vasknõõbiga. Samasuguse kahe vasknõõbiga kinnitati eest värvel ja ülalt külgedelt laka nurgad. Lakaga pükstele tehti sageli linasest riidest tasku laka alla. Lakaga püksid tulid moodi 18. sajandi algul.

Suvepüksid olid valged linased või takused, lõikelt ühesugused talveriietega. Tavaliselt kooti püksiriie toimne, sagedamini murdtoimne. ERM-is on säilinud 1921. aastal kogutud pakklased meestepüksid (ERM A 172: 8), mille kohta on mäрге, et need on valmistanud Eva Valter Suure-Kõpu Tõrva talust 1860. aastate paiku. *Kinkija käinud nendega veel paarikümne aasta eest kirikus*. Püksid on 63 cm pikad, käivad parema külje pealt lahti, küljetaskuga ja lõhikutega sääreotstes.

19. sajandi lõpukümnendiks olid nooremad mehed Kõpus kasutusele võtnud linnamoelise ülikonna.

Pikk-kuub (*vammus*). Kõpu kihelkonnas kanti tumepruune nn *händadega* pikk-kuubi. Rahvasuus kutsuti neid *vammusteks*. Andmeid puusadega kuubede kandmise kohta siin kihelkonnas on napilt, seda kinnitab vaid üks ERM-is säilitatav *vammus* (ERM 5860). Selle kuue puhul ei ole kahjuks täpsemalt teada, kes see oli naiste või meeste oma.

Meeste händadega kuued olid kaarjalt seljale viidud küljeõmblus-
tega taljesse võetud, kusjuures küljeõmbluste kohalt vööst algavad vol-
did jäid taha, moodustades nn *hännad*. Need pressiti tihedateks voldi-
kimpudeks (vt naiste pikk-kuued).

ERM-is säilitatakse üht Kõpu meeste *händadega vammust* (ERM
A 509: 2188), mis on saadud 1924. aastal A. Tischlerilt Kõpu valla Uja
talust ja mille vanuseks nimetas annetaja 80 aastat. Valmistatud on
see *vammus* vanutatud lambapruunist tasapindsest toimsest täisvilla-
sest riidest ja koosneb ühest selja- ja kahest hõlmatükist ning varru-
kaist. Õlal on õmblus, seljal vöökohal händade kaugus teineteisest 11
cm. Kumbki händ koosneb kolmest püstvoldist, mis on lappvoltidena
pahupolelt 12 cm pikkuselt kinnitatud. Püstvoldid on kuni allveere-
ni tugevasti kokku õmmeldud. Hõlmadel on vööni ulatuvad siilud ja
vöökohal kinnituseks kaks paari vaskhaake. Mehed kandsid pikk-kuue
peal alati kas nahkrihma või villast vööd.

Vatt (*kampsun*) õmmeldi nagu püksidki potisisisest villasest laba-
sest riidest. Mandri-Eesti meesterõivaste eeskujul olid need lipiga
vatid, s.t neil oli keset selga õmblus, mis jätkus allpool vööd lahtise vol-
di ehk *lipiga*. Kõpu mehe vatil olid mahapööratav krae, reväärid ja kaks
nööbirida. Seljal olid kaarõmblused ja keskselja õmblus lõppes all 18
cm pikkuste lippidega. Selja- ja hõlmatükkide vahelkohas all oli kolm
volti, mida kaunistasid vask- või tinanööbid. Käistel ilutsesid otstes 10
cm pikkused tulbid. Põhja-Viljandimaal tehti suveks ka valgeid linaseid
vatte, mis lõikelt sarnanesid villastega.

Nii vati kui vestiga kandsid mehed 19. sajandi teisel poolel rätti, mis
seoti kaela kokkurullituna ja sõlmiti eest.

Rüü oli suvine linane või takune ülerõivas, mis sarnanes lõikelt
pikk-kuue ja kasukaga ning oli eelkõige töötegemiseks.

Kasukas. Meestekasukas õmmeldi nagu naiste omagi pargitud
lambanahkadest või kui neid polnud, vasikanahkadest. Harilikult oli
kasukas pealiskuuve pikkune või natuke lühem. Vanemad kasukad olid
suhteliselt kitsad, sirged või veidi alt laienevad. Kasukat kanti mihkli-
päevast jüripäevani välitöödel, sõitudel, kirikus ja pidudel. Igaks
puhuks oli ise kasukas, kas siis sõidu-, käigu- või pidukasukas. Naiste
ja meeste valged pargitud lambanahksed kasukad lõikelt ei erinenud,
vahe olnud ainult kaunistustes.

Kõpu valla Junsi talus. Vasakul Johan Isutam (Laiuse vald, piltnik Peterburis) ja Jüri Tamme (Junsi talu). VM 7388 F 1345.

Vöö (*ööke, pussak, pussakas*). Mehed sidusid pidulikul puhul kasuka ja pikk-kuue kinni nahkvöö või täisvillase vööga, mille üldnimetus oli *pussak*. Ühe ERM-is leiduva vöö (ERM 5901) nimetusena on märgitud *ööke, pussak* ja see on saadud Anu Bachmanilt Kõpu valla Tipu küla Räksi talust 1912. aastal. On teada, et selle tegi vanavanaema 80–90 aastat tagasi ja et *ööke on pikuti kirjaga ning mehed kandsivad neid kasukate ja vammuste vööd ning neid nim. pussakaks, pussak, pussaka*. Veel leidub ERM-is punase põhivärviga läbivillane 6,5 cm laiune *meeste pussaku tükk* (ERM A 154: 45), millel on laiad kollased, sinised ja rohelised X-jooned. Säilinud vöötüki kinkis 1920. aastal muuseumile Ed. Riisenberg Puiatu valla Pinska külast ja vöö vanuseks nimetas ta 80 aastat. VM-is leidub 19. sajandi lõpul Suure-Kõpu vallast Täku talust saadud kamlotvöö (VM 10506), mis on kuulunud tollassepp Tõnis Rosenbergile. Selliseid vikerkaarevärvilisi vööid peeti eriti pidulikeks ja need osteti tavaliselt linnast või harjukestelt.

Kõpu kihelkonnas kanti väljaskäimise rõivastega nii diagonaalseid võrkvöösid kui ka kõladega kootud vöösid. Kõlavööd on meie kõige kitsamad vööd. Nende laius on 0,7–1,6 cm ja pikkus 1,5–3 m. ERM-is leidub üks Kõpu mehe kõlavöö (ERM A 509: 1680), mis on 1,6 cm lai ja 2,2 m pikk. Mehed sidusid võrkvöö mitu korda ümber keha, narmastatud otsad jäid rippuma puusadele. Kõlavööd seoti samuti mitu korda ümber keha kas pükstele või vammusele, pikk-kuuele või kasukale. Kui olid tutid, jäeti need ette rippuma. Kõlasid kasutati vööde valmistamiseks 18. sajandi teisel poolel ja 19. sajandil veel vaid mõnes paikkonnas. Muuseumikogudes hoiustatud kõlavööd pärinevad peamiselt Lõuna-Viljandimaalt Hallistest, Karksis, Helmest, Paistust, Tarvastust, Viljandist ja Kõpust. Kõik need kuulusid meeste rõivastuse juurde (Astel 1998, 45–46).

Kindad. Meestel olid kindad peale praktilise otstarbe lihtsalt rõivastuse täienduseks. Ilma kinnasteta ei peetud mehe riietust täielikuks. Ka kosja mineja pidi kõigepealt muretsema ilusad kirikindad. Argipäeviti kandsid Kõpu mehed kahelõngalisi silmkoos labakindaid (ERM A 745: 38), tavaliselt valge-sinisekirjalisi, aga ka valge-pruunikirjalisi. Pidulikumat kindad kooti värvilisemad.

Roositud meestekinnaste kandmise kohta Kõpus ei ole autoril usaldusväärseid andmeid, kuigi võib oletada, et neid kanti vähemasti Päri vallaga piirnevas paigus. VM-i E-kogus leidub üks tumesinine roositud meestekinnas Viljandi kihelkonnast Päri vallast (VM 3128/E 199), mis oli Kõpu Puiatu valla naaber.

Peakate. Kõpu mehed kandsid suvel nii tööl kui pidudel *murumütsi*, mis levis põlise peakattena Põhja-Viljandimaale Lääne- ja Põhja-Eestist. *Murumüts olnud meestel ja poistel peakatteks* (ERM KV 3: 148). ERM-is leidub üks Kõpu meeste murumüts (ERM 5826), mis on valmistatud 19. sajandi esimestel aastatel ja mille kohta on legendis kirjas, et *vana mustrite järel valmistatud. Talvel lambanahast villad seespool, suvel punast-musta karva riidest.*

Kõige pidulikum peakate oli 19. sajandi keskpaiku vildist lambamust kaapkübar, mis algul oli ülalt kitseneva rummuga, hiljem aga kas ühtlaselt laia või natuke ülespoole laieneva rummuga. Neid valmistasid meistrid erilise paku peal lambavillast. Talvepeakatteks oli allalastavate kõrvadega karusnahkne müts ehk *läkiläki*.

Jalatsid (*jalatsimed*). Tööle panid mehed jalga pajukoorest (ERM A 504: 845) või pärnakoorest (ERM A 564: 849) viisud või pastlad. Pidujalanõuks olid teravate ninadega ja ninapealsete tippudeta pargitud nahast pastlad. Neid oli mugav kanda ja need ei kuivanud kõvaks. Kõpust on teateid selle kohta, et pargitud pastlanahk värviti väljastpoolt mustaks.

Nagu teisigi rõivaid, püüti pastlaid teha vanal kuul, arvates, et need peavad siis kauem vastu. Samal põhjusel tehti neid ka vastlapäeval. Kasutati kõige üldisemalt kooreparki, eelistades eriti pajukoort. Pajuka kasepark jätnud naha pehmeks, lepa ja kuuse oma aga kõvaks (Astel 1967, 194–195). Kõpus mäletati, et *mehed mähkisid tavaliselt pastlapaelad ristamisi ümber sääre ning kinnitasid need põlve alla* (ERM KV 90: 251).

Põhja-Viljandimaal, kus suvel kanti vanamoelisi laiasäärelisi valgeid linaseid põlvpükse, kuulusid pastelde juurde valgest linasest riidest õmmeldud säärised e *kal(t)sud* (Kaarma, Voolmaa 1981, 109). Villaste põlvpükste juurde kanti lambamusti villaseid sukki, mille toreduseks olid koekirjalised mustrid. ERM-is säilitatavad Kõpu mustad paksud villased meestesukad (ERM A 172: 9) on 63 cm pikad ja kirjamata. Neid *olla kantud põlvpükstega, otsas kantud pastlaid*. Sukad on kogutud 1921. aastal ning kinkija ja valmistaja Eva Valter Suure-Kõpust Tõrva talust nimetas nende vanuseks 50–60 aastat. *Kinkija mees käinud nendega veel hiljuti kirikus.*

Sukad seoti värviliste säärepaeltega põlve alla kinni, tutid jäid rip-puma poole sääreni. Meeste säärepaelad olid nii sukade hoidmiseks kui põlvpükste sääreosa kinnitamiseks.

19. sajandi teisest veerandist hakkasid ka Kõpus pidujalanõuna tasapisi levima pika säärega nahksaapad. Varasemad säärsaapad olid õmmeldud taldadega nn vene saapad.

Kõpu rahvarõivaid ja ehteid Viljandi Muuseumi etnograafiakogus

Kõpu kihelkonnast kogutud rahvarõivaid ja ehteid on Viljandi Muuseumi E-kogus 30. Naisterõivaid esindavad kolm paari sukki (VM 9399/E 528; VM 9399/E 529; TAHVEL II – VM 9399/E 550), poerii-dest põll (VM 9399/E 514), kirivöö (TAHVEL II – VM 2853/E 271) ja kaks kirivöö tükki (TAHVEL II – VM 3477/E 279; VM 4312/E 272). Sukkade kohta on teada, et kõik kolm paari on valmistanud Anu Kikas Puiatu valla Sormi talust 19. sajandi keskpaiku. Kõpu meesterõivaid esindab E-kogus ainult üks kamlottvöö (VM 10506: 2), mis on pärit Suure-Kõpu valla Täku talust ja kuulus tõllassepp Tõnis Rosenbergil.

Kõpu naistele kuulunud varasemaid ehteid säilitatakse E-kogus 16. Neist kaks on 15.–17. sajandist pärinevad hoburaudsõled (VM 9927: 1/E 1138; VM 9927: 2/E 1139) ja nende leiukoht on Metsküla Varese kalme. Nimetatutest esimene hoburaudsõlg on tordeeritud kaare ja ümmarguste plaatotstega, otsaplaate kaunistab õiemotiiv. Teine hoburaudsõlg on tordeeritud kaare ja poolpikkade rullotstega. Samast kalmest on leitud ka ülejäänud esemed: kuus metallist kuljust ja 11 üksikut helmest. Helmed on väikesed mustad, vaid üks neist on sinisest klaasist (VM 9628: 88/E 1170). Neist mõned on dateeritud 12.–13. sajandisse, suurem osa aga 15.–17. sajandisse. Kuljused pärinevad 13.–15. sajandist.

Lisaks eelmistele on Kõpust saadud kaks hõbedast külgejoodetud sangaga kaelaraha (vt lk 26; VM 6664/E 825; VM 6665/E 821) ja 18. sajandi teisel poolel või 19. sajandi esimesel poolel valmistatud hõbedast harisõrmus (vt lk 26; VM 9301: 18/E 922). Esimene kaelaraha on randiga ja tehtud 1650. aasta Toruni hõbetaalrist, teine aga Peeter I aegsest 1723. aasta poltinast. Viljandi muuseumile annetas need ehted tuntud Kõpu kodu-uuriija Ivo Ama.

Korvamaks puudujääke E-kogus, tellis Viljandi Muuseum 1996. aastal käsitöömeister Valve Alamaalt Kõpu rahvarõivakomplekti koopia. Rõivad valmistati kirjanduse ja ERM-i näidiste põhjal ning sellesse kuuluvad särk, seelik, kampsun, tanu, põll, vöö ja lahtkrae.

Hõbedast kaelarahad Kõpust: ülal VM 6664/E 825, all VM 6665/E 821.

Hõbedast harisõrmus Kõpust
(VM 9301: 18/E 922).

ALLIKAD JA KIRJANDUS

- ERM TAp 311.** Herman Mooses 1923. Minu päevaraamat. Kõpu kihelkonnas, 1–14.
- ERM EA 68.** Aino Voolmaa 1959. Teatmematerjali Kõpu, Suure-Jaani, Halliste, Paistu kihelkonnast, 74–256.
- ERM EA 68.** Tiina Vöti 1959. Teatmematerjali Kõpu, Halliste ja Paistu kihelkonnast, 257–333.
- ERM EA 113.** Elle Kuigo 1966. Etnograafilist teatmematerjali XIX saj. lõpu ja XX saj. alguse, osalt kaasaegsetest särkidest Paide, Jõgeva, Põlva, Valga, Viljandi ja Pärnu rajoonist, 168–309.
- ERM EA 181.** Lisa. Ivo Ama 1981. Kõpu tähtsamate sündmuste kronoloogia, 519–525.
- ERM KV 3.** KK III. 1926. Etnograafiliste esemete kasutamisest Kõpu kihelkonnas, 145–148; 1087–1091.
- ERM KV 90.** KL 51. Asta Laur 1958. Küsimusi rõivastuse alalt. Kõpu kihelkond, Suure-Kõpu vald, 243–251.
- ERM KV 237.** KL 103. Sm. Eisler 1972. Viljandimaa oludest, 184–186.
- ERM KV 533.** Johannes Kokk 1988. Viljandimaa läänepoolsem osa, 1–444.
- Astel, E. 1967.** Eesti rahvapärased pastlad XIX sajandil ja XX sajandi algul. – EM Ar. XXII. Tallinn, 188–211.
- Astel, E. 1998.** Eesti vööd. Tartu.
- Jung, J. 1899.** Muinasaja teadus eestlaste maalt. I. Üleüldine muinasaja kirjeldus. Jurjev.
- Kaarma, M., Voolmaa, A. 1981.** Eesti rahvarõivad. Tallinn.
- Kurrik, H. 1932.** Kõlavöö Eestis. – ERM Ar. VII. Tartu, 93–124.
- Kurrik, H. 1938.** Eesti rahvarõivad. Tartu.
- Kuusik, V. 2000.** Viljandimaa pikk-kuued. Diplomitöö. Viljandi. Käsikiri TÜ Viljandi Kultuuriaakadeemia rahvusliku käsitöö osakonnas.
- Linnus, H. 1973.** Tikand Eesti rahvakunstis. II. Lääne-Eesti ja Lõuna-Eesti. Tallinn.
- Manninen, I. 1927.** Eesti rahvariiete ajalugu. – ERM Ar. III. Tartu.
- Sakalamaa elu. 1936.** Pärnu.
- Tõnurist, I. 2003.** Rahvarõivakandja abiline. Küljendus ja trükk OÜ Vali Press.
- Voolmaa, A. 1975.** Põll Eesti rahvatraditsioonis. – EM Ar. XXVIII. Tallinn, 131–163.

Voolmaa, A. 1986. Lisandeid Eesti rahvarõivaste juurde. Peapärjad ja kotid. Metoodiline materjal. Tallinn.

Voolmaa, A. 1990. Õlakatted – sõbad, õlalinikud, suurrätid eesti naise rõivastuses. – Lisandeid Eesti rahvarõivaste juurde. Tallinn.

LÜHENDID

ERM = Eesti Rahva Muuseum

ERM EA = Eesti Rahva Muuseumi etnograafiline arhiiv

ERM KV = Eesti Rahva Muuseumi korrespondentide vastuste arhiiv

ERM TAp = Eesti Rahva Muuseumi topograafiline arhiiv

ERM Ar. = Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat

EM Ar. = Etnograafiamuuseumi aastaraamat

VM = Viljandi Muuseum

E-kogu = etnograafiline kogu

KÕPU FOLK COSTUME IN THE 19TH CENTURY

Tiina Jürgen

Kõpu parish was one of the westernmost parishes in Viljandi county, bordering on Suure-Jaani parish in the north, Viljandi and Paistu parishes in the east and Halliste parish in the south. In the west Kõpu had a common border with Tori and Saarde parishes of Pärnu county. Kõpu was mentioned in the records already in 1470, when the Kõpu road (*Koppesche Weg*) was known. The state farm or *folwark* was founded in Kõpu in 1590. It is not known how long the Kepa manor existed, founded by the Poles, but it is likely that it was there no longer by the beginning of the war between Poland-Sweden. According to some opinions the former Kõpu manor existed already in 1487 and was originally named Mõisaküla (Moyseküll). It is said to have been located somewhere in the area of Kõpu-Mõisaküla.

For centuries Kõpu belonged to Viljandi parish, and was joined with Saarde for a short while from the end of the 17th century to 1730. Kõpu became a church centre in the 17th century, when the first wooden church was built in 1677 for a subordinate church. In different periods the following smaller communities have existed within the boundaries of Kõpu parish: Kõpu, Väike-Kõpu, Suure-Kõpu and Puiatu. Also Metsküla belonged to the community of Suure-Kõpu. At the end of the 19th century there were three local governments in Kõpu parish: Puiatu, Suure-Kõpu and Väike-Kõpu. Soon

Puiatu and Väike-Kõpu were joined into Puiatu community. Kõpu became an independent parish only in 1911, when a long western part was separated from Viljandi parish.

Ethnographically, Kõpu parish belonged to the northern part of Viljandi county or the North Sakala group together with Suure-Jaani, Kolga-Jaani, Pilstvere, Põltsamaa parish and the northern communities of Viljandi parish. The history of the development of Kõpu in Viljandi parish is interesting, and the history of the national costume of Kõpu is as interesting. According to different memoirs, the parish of Kõpu that was formed only at the beginning of the 20th century is not known to have their own national costume. According to an archive record, national costumes were made on the basis of the model of neighbouring parishes. National costumes were often worn by people who had moved to the parish from elsewhere. In single cases folk costumes were worn in the years 1919–1920. In 1923 Herman Mooses wrote in his diary during a folklore collecting trip to Kõpu: *In the end I have to note that Kõpu is a poor corner of the country in terms of antiquities. If only you could see, not to mention get anything, but everywhere they say that they do not have anything. Secondly I have to note that other collectors have been there already.*

In the collections of the Estonian National Museum the folk costume of Kõpu is represented with fewer examples than other parishes of Viljandi county – slightly more than a hundred single items in total. Also, there are few responses to correspondents' questionnaires in the archive. In Viljandi Museum the situation is even worse – Kõpu is represented here only by very few parts of the folk costume and some jewellery of the older type.

In mid-19th century, Kõpu woman's outfit included a fine linen shirt, a striped skirt, an apron, a belt, a cap, a throw, a knitted jacket; younger women sometimes also had a bodice, a long coat, stockings, gloves and rustic leather shoes or shoes for footwear. A girl from Kõpu wore a similar outfit, but without an apron and a cap. On festive occasions young girls wore a garland on her head.

Kõpu man's outfit in mid-19th century included a white linen shirt, half-length linen or knee-length woollen trousers, a short coat, a long coat, a sheepskin coat, a woollen belt, stockings with garters, shoes, rustic shoes, and as a headwear, a cap or a hat in summer and a cap with ear flaps in winter.

In the ethnographic collection of Viljandi Museum there are 27 items of folk costume and jewellery collected from Kõpu parish. Women's clothes are represented by 3 pairs of stockings, an apron made from manufactured fabric, a figured belt and two fragments of figured belts. It is known about the stockings that all the three pairs were made by Anu Kikas from Sormi farm, Puiatu community around mid-19th century. Men's clothes from Kõpu are represented in the collection only by a belt – men's wide belt from Täku farm in Suur-Kõpu community.

The ethnographic collection includes 13 ornaments that belonged to

Kõpu women. Two of them are penannular brooches from the 15th to 17th centuries, found from the mound of Varese in Metsküla village. From these, the first penannular brooch is with a tordated arch and round ends; the end plates are decorated with flower motifs. The other penannular brooch is with a tordated arch and half-long rolled ends. The rest of the items were also found in the same mound – 6 metal bell pendants and 11 single beads. The beads are small and black, only one of them is of blue glass. Some of these are dated to 12th or 13th century, but most are from the 15th to 17th centuries. Bell pendants are from the 13th to 15th centuries.

In addition to the aforementioned, two silver coin pendants with a soldered bail and a silver ring from the 2nd half of the 18th century or the first half of the 19th century have been found from Kõpu. The first coin pendant has an edge and is made of a Torun silver thaler from 1650, the other is made of a 1723 poltina from the era of Peter I. These ornaments were contributed to Viljandi Museum by Ivo Ama, a well-known local researcher of Kõpu.

To compensate for the deficit in the ethnographic collection, in 1996 Viljandi Museum ordered a copy of the folk costume of Kõpu from crafts-woman Valve Alamaa. The clothes were made according to information published in literature and the examples in ERM and the outfit includes a shirt, a skirt, a knitted jacket, a cap, an apron, a belt and a separate collar.